

05 AGUSTOS 1987

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAXE : 1

"CUMHURİYETİMİZİN 60. YILINA ARMAĞAN"

KAYSERİ — 1983

LE PLAY MEKTEBİ VE İLK TÜRK TEMSİLCİSİ

PRENS SABAHATTİN BEY

Yard. Doç. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Sosyolojinin Doğuşu :

1789 ihtilâli ile dengesini kaybeden Fransa bir türlü toplanamıyor, toplum büyük bir kargaşalık içinde bocalayıp duruyordu. Bütün aydınlar dikkatlerini sosyal problemler üzerinde toplamışlar, hasta toplumun derdine çare aramaktaydılar. Sosyoloji işte bu ortamda Fransa'da doğdu.

Fransız ihtilâlinin, mallarının tamamını elinden almasıyla ekonomik durumu büsbütün bozulan Saint - Simon (1) sosyoloji fikrini, sadece talebesi August Comte'a ulaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda kendi çeşidinde sosyoloji yapıyor. Henüz isim verilmeden ortaya atılan bu kelimeye, «sosyoloji» ismini ise ilk defa A. Comte veriyor. O ana kadar insan zekâsının gök fiziğini, yer fiziğini ve organik fiziği de kurduğunu belirten A. Comte'a göre geriye sadece sosyal fiziği kurmak kalıyor. Düşünüğe göre «eğer bu şart bir defa gerçekten yerine getirilirse nihayet çağdaş felsefe sistemi tümüyle kurulmuş olacaktır. Çünkü gözlemlenebilen her olay, fizik, kimya, fizyoloji ve sosyal olayların kategorileri dışında kalmaz.» (2) Sosyoloji ilminin kurulması zaruretine son derece inanan A. Comte, «sosyoloji» terimini «Positif Felsefe Dersleri» nin dördüncü ciltindeki 47 nci derste kullanıyor.

Fransa'da İlk Sosyoloji Mektepleri :

Devrinin sosyal buhran ve kargaşalığı içinde yüzen Fransa'yı kurtarma çabası içinde bulunan düşünürlerden Le Play ve A. Comte, hasta olan toplumun ancak ilimle kurtarılacağı hususunda

1. Saint - Simon : (1760 - 1825 Paris) Fransız düşünürü.

2. Comte Auguste, Cours de Philosophie Positive, tome 1, Paris 1907, s. 12.

birleştiler. Her ikisi de «Polytechnique» mezunu olan düşünürlerden A. Comte «bu yeni ilmi, sosyolojiyi, fizik örneğine göre kurmuştur. Bu itibarla Comte, sosyal zümreleri fizikî olaylar gibi tecanüslü birtakım varlıklar telakkî ettiği için umumiyetleri dikkate almaktadır. Buna karşılık Le Play zümreleri, birbirine ircaı mümkün olmayan tecanüssüz birtakım varlıklar saydığından, husûsiyetleri dikkate alan monoğrafik metot kullanır.» (3)

Böylece birbirine taban tabana zıt olarak doğan iki sosyoloji tipinden, Comte sosyolojisi, ölümünden 30 yıl sonra Emile Durkheim tarafından yeniden canlandırıldı. «Les Règles de La Méthode Sociologique»'de sosyolojinin kaidelerini ortaya atan Durkheim, aynı zamanda bu kaideleri sosyolojik araştırmalarına da tatbik etmiştir. Filozofun amacı, birtakım sosyal olayları diğerlerine bağlayan kanunları bulmak için çalışan Pozitif Sosyolojiyi kurmaktır. «Division du Travail Social» de tarih metodunu, «Les Formes Elementaires» de etnoğrafya metodunu (4) kullanan Durkheim'in sosyolojisi, felsefenin yetkisi içindeki problemlerle uğraşarak, felsefî problemleri sosyolojik problemler haline getirir. (5) Tanrı'yı cemiyetin sembolize edilmiş bir şekli olarak kabul eden Durkheim'in sosyolojisi, ülkemizde Ziya Gökalp tarafından temsil edilmiştir.

Fransa'daki ilk sosyoloji mekteplerinden A. Comte'cu mektebi kısaca birkaç kelime ile ifadeye çalıştıktan sonra asıl konumuzu ilgilendiren ikinci sosyoloji mektebini, Le Play mektebini, belirtmenin yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

Le Play Mektebi :

Science Sociale (cemiyet ilmi)'in kurucusu olan Le Play (Pierre Guillaume Frédéric), Fransa'nın Monfleur şehri civarında Le Rivière köyünde 11.4.1806 tarihinde doğmuş olup, 76 yaşındayken 13.4.1882 tarihinde Paris'te ölmüştür. Babasını çok küçük yaşta iken kaybeden düşünürü annesi ve teyzesi yetiştirmiştir. «Ecole Polytechnique» den maden mühendisi olarak mezun olan sosyoloğun, sosyolojiye geçişinde rol oynayan birtakım faktörler vardır. Bunlar arasında «kendinin bir köy çocuğu oluşu, çocukluk çağını köyün fukara çocukları arasında geçirmiş olması, yurdunu ve halkını çok

3. Descamps Paul, Tecrübî Sosyoloji, çev. Nurettin Şazi Kösemihal, İst. 1950 s. VII.
4. Descampe Paul, a.g.e., S. VII.
5. Brehier Emile, Histoire de la Philosophie, tome 11, Paris 1968, S. 987.

seven, geleneklerine sâdik ve dindar bir fransız oluşu gibi hususiyetler vardır.» (6) 1830 ihtilâlinin kanlı hadiseleri O'nu sosyoloji alanında derinleşmeye sevketmiştir.

«Madenler ve nebatların tetkikinde takibettiğim kaideleri, cemiyetlerin müşahadesine tatbik ettim» (7) diyerek tabiat ilimlerinde kullanılan metotları sosyal olaylara aktarmayı amaçlayan Le Play'a göre toplumsal olaylarda aile, fiziğin atomu, biyolojinin hücresi gibidir. Dolayısı ile aile, toplumların en küçük bir ünitesidir. Ona göre aile cemiyet hayatının özüdür. Bu nedenle düşünür, aileyi araştırıp incelemekle işe başlıyor.

Madencilik üzerine bir anket hazırlamak için devlet tarafından görevlendirilen Le Play, 1830 - 1848 yılları arasında devamlı olarak Avrupa'nın çeşitli bölgeleri arasında dolaştı. 20 yıldan fazla bir zamandan beri yapmış olduğu bilimsel araştırmaların sonucu olarak 1855'de Avrupa İşçileri (Les Ouniers Européens) adındaki beş ciltlik eserini yayınladı. (8) Bu eserin içinde 36 aile monografisi yer almaktaydı. Bu araştırmalarında bilhassa işçi ailelerinin üzerinde durmuştur. Düşünüğe göre işçi aileleri dar gelirli oldukları için muhitlerine daha fazla bağlıdırlar.

Le Play, eserinde aile monografilerine dayanarak bir aile sınıflaması ve bir sistem kurar. Sınıflamada aileleri :

1. Patriarkal (ataerkil) aile,
2. Kök aile,
3. Kararsız aile diye üç kısma ayırır. (9)

Herşeyden önce toplumsal sükunu arayan Le Play'a göre ataerkil aile ile kök aile, kararsız aileden daha iyidir. Çünkü ataerkil ailede malı bir kuşaktan ötekine, kök ailede, sadece varis olarak seçilen çocuğa parçalanmadan olduğu gibi geçtiğinden, mal dağılmaz, gelenek bozulmaz, böylece ailede, dolayısı ile ailelerden meydana gelen toplumda toplumsal sükun elde edilmiş olur. Oysa kararsız ailelerde mal çocuklara eşit olarak bölündüğünden parçalanır, gelenek bozulur, ailede sulh ve sükûn kalmaz. Bu türlü ailelerden meydana gelmiş bir toplum da yıkılmaya yüz tutar.» (10)

6. Freyer Ord. Prof. Dr. Hans, İçtimaî Nazariyeler Tarihi, Çev. ve Yazan (ekler) Prof. Dr. Tahir Çağatay, Ank. 1977, S. 250.
7. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, İçtimaiyat Dersleri, C. 1, İts. 1971, S. 141.
8. Sorokin P.A., Çağdaş Sosyoloji Teorileri, Çev. M. Münir Raşit Öymen, C. 1, İst. 1975, S. 80.
9. Descampe Paul, a.g.e., S. VIII.
10. Kösemihal Prof. Nurettin Şazi, Sosyoloji Tarihi, İst. 1974, S. 317.

Pragmatist bir görüş açısından aileyi sınırlayan Le Play cemi-
yetin barışını, sabitliğini ve mutluluğunu sağlamak için aşağıda-
ki esaslara uymanın zaruretini ileri sürer :

1. Tanrı'ya ve baba otoritesine bağlılık.
2. Malın parçalanmadan nesillere geçmesi.

Allah otoritesi, ferdin yaratılışında var olan kötülük eğilimini
öner. Dolayısı ile insanlar ve toplumlar arasında dürüstlük ve kar-
şılıklı yardım hakim olur. İkincisi ile de geçim araçlarında sabit-
lik elde edilmiş olur. Dinde Allah'a samîmi olarak inanma, ana ba-
ba otoritesinin varlığı, «özel mülkiyetin sağlam bir biçimde korun-
ması; fertlerin ve sınıfların karşılıklı ilişkilerinde dayanışma, na-
muslu olmanın uygulanması, karşılıklı yardım ve işbirliği, dinsel
ve ahlâksal sistemlerin çoğunda bulunmuş olan başka prensiplerin
uygulanması» (11) her toplumun refah içinde yaşaması için zarûri
şartlardır.

Toplumun sükûn ve saadeti için uğraşan Le Play, 1956'da
«sosyal ekonomi üzerinde milletlerarası pratik incelemeler derne-
ğini (La Société Internationale Pour les Etudes Pratiques d'Econo-
mie) kurdu. 1872'de Sosyal Barış Birliğini (Union Pour La Paix
Sociale) kurdu» (12) Le Play'dan sonra gelen takipçileri, onun sis-
temindeki eksiklikleri tamamlamaya çalışmışlardır. Bunlar arasın-
da Henri de Tourville, Demolins, de Roussier, Pinot... gibi şahıslar
sayılabilir.

Le Play'in Takipçilerinden Bazıları :

Bu bölümde Le Play'ın tüm takipçilerini değil, sadece Prens
Sabahaddin Beyle ilişkisi bakımından iki tanesini kısaca ele alaca-
ğız. Bunlardan ilki, Le Play'dan sonra mektebin en önemli tem-
silcilerinden biri olan papaz Henri de Tourville (1824 - 1903)'dir.
De Tourville Le Play gibi bir gözlemci, bir anketçi değildir. Onun
çalışması Le Play'in monografileri üzerinde olmuştur. Bu çalışma-
nın sonunda «NOMENCLATUR» adını verdiği bir analiz çizelgesi
tanzim etmiştir.

Bu çizelgede toplumsal birim ailedir. Yirmi beş bölümlü çizel-
gede, ele alınan bir ailenin kendi özelliklerine göre, bütün eleman-

11. Sorokin P.A., a.g.e., S. 100.

12. Sorokin P.A., a.g.e., S. 79.

larını ayırmağa ve onları sınıflara bölmeye yarayan bir çeşit süzgeç vardır. (13) «Bu çizelgeye göre herhangi bir aile tipini inceleyen bir kimse o ailenin bağlı bulunduğu toplumun örgütünü, şartlarını, diğer öge ve etmenlerini, kolaylıkla kavrayabilir» (14) «NOMENCLATURE» adı verilen ve toplumun analizi ve sentez metodu olarak bilinen bu çizelge şöyledir :

İrkin geçim araçları :

- a) Yer (ailenin ya da toplumun tabii, doğal coğrafyası)
- b) İş (ailenin uğraştığı şey)
- c) Mülk (taşınmaz)
- d) Taşınır mal
- e) Gündelik (ücret ve hibe)

İrkin devamı :

Aile

Maddî ihtiyaçlar :

- a) Hayat biçimi
- b) Hayat evreleri

Fikir olguları ve manevî olgular :

- a) «Patronage» (iş yönetimi)
- b) Ticaret
- c) Fikir kültürü (culture intellectuelle)
- d) Din

Genel toplumsal olgular :

1. Özel ilgiler :

- a) Komsuluk
- b) Korporasyon (loca, birlik, sendika)

2. Genel ilgiler :

- A) Yöresel (mahallî)
 - a) Komün (köy)
 - b) Komünler birliği
 - c) Site (kentler)
 - d) Bölge (eyalet parçası)
 - e) Eyalet.

13. Sorokin P.A., a.g.e., S. 86.

14. Kösemihal Prof. Şazi, a.g.e., S. 318.

- B) Ulusal :
Devlet
- C) Yabancı ülkelerle ilişki :
a) Irkın yayılması
b) Yabancı ülkeler

Geçmişle ilgili uygulamalar :

Irkın tarihi

Sonuç : Irkın yeri. (15)

1886'da «La Science Sociale» dergisini kurarak ölümüne kadar bu faliyetin başında kalan Tourville, Le Play'daki kök ailesini ikiye ayırarak bu sınıflama üzerinde de düzeltmeler yapmıştır. Bu düzeltmelerden sonra şöyle bir aile sınıflaması meydana geldi :

1. Patriarkal (ataerkil, pedersahi) aile
2. Yarı Patriarkal aile
3. İnfiratçı (Particulariste - kişisel menfaatçı) aile
4. Kararsız (İnstable, istikrarsız) aile (16)

Bu aile tiplerinin kendi genç kuşaklarına verdiği eğitim karakterleri de farklıdır :

1. Patriarkal ailede, çocuklar aile şefinin otoritesi altında barış içinde yaşarlar. Bütün ferdî güçlerini aile cemaatı için sarfederler. Aileye bağlılık son derece kuvvetlidir. Çocuk kendi kendine değil, aile cemaatının yardımına güvenir. Ferdî öğretim ve eğitime genellikle yer verilmez. Cüzî bir eğitimi, ruhânî reislerin yardımı ile aile verir. «Bu aile tipine sahip olan toplumlar, geri kalmış ve hareketsizdirler. (17)

2. Yarı Patriarkal ailede, üyeler zaman zaman aileden uzaklaşabilirler. Ancak sürekli olarak aile ile temas halindedirler. İhtiyaç duyulduğu an aile üyelerinden bazıları bekâr kalabilir. Bu ailelerde ferdî teşebbüs, patriarkal aileye göre biraz daha gelişmiştir.

3. İnfiratçı (particulariste) ailede, gençler kendi işlerini (ticaretlerini) kendi başlarına yürütmeğe ve herhangi bir eylem kolunda kendi kendilerine karar vermeğe hazırlanır. Fert organizatördür; özel ve resmî grupların şefidir. Ferdin devlet üzerinde zaferi vardır.

15. Kösemihal Prof. Nurettin Şazi, a.g.e., S. 319; Sorokin P.A., a.g.e., S. 90.

16. Descamps Paule, a.g.e., S. X.

17. Sorokin P.A., a.g.e., S. 95.

Bu tip ailelerden meydana gelen toplumlarda, ferd «iş bulmak için ne aileye, ne de devlete güvenir. Devletin çok az memuru vardır; çünkü genel hizmetler merkezleşmemişlerdir, (centralisé) olmamışlardır. Orada birey, bağımsız bir meslekte başarı elde etmek için, başlıca kendi enerjisine, kişisel kaynaklarına güvenir. O halde toplumun bu devlet biçiminde, eğitimin başlıca amacı, —ailede ve onun dışında— bu kişisel kaliteleri geliştirmek ve iş (action) adamı yetiştirmek olmalıdır.

Ne istediğini bilen, bu isteği karşılayan bilgi ve deney ile hazırlanmış olan, kendi haklarını savunmağa, kendi sorumluluklarını üzerine almağa alışmış, güçlü ve enerjili ferdler bu aileden çıkar.» (18)

4. Kararsız (instable) ailede, genç nesiller hiçbir özel şeye hazırlanmaz. Bu aile için ne patriarkal ailedeki eğitim, ne de infiratçı ailedeki eğitim söz konusudur. Hiçbir eğitim ve öğretim kazanmayan, hiçbir şeye kabiliyeti olmayan ferdler, devletin ve hükümetlerin avı olur.

Bu şekildeki ailelerden meydana gelen toplumlarda iş bulmak için Devlete güvenir. Devlet memurluğu başlıca iş sahasıdır. «Bu memurlukları elde etmek için, imtihanlar çok sıkı ve güçtürler. Bu toplumda resmî bürokrasi hakim olur. Hükümetin işe karışması sürekli ve onun mekanizması merkeze bağlanmış (centralisé) dir.» (19)

Ailenin sınıflara ayrılmasını, görevlerini ve toplumsal önemini çok açık bir şekilde belirleyen Le Play mektebinin önemli takipçilerinden biri de Edmond Demolins'dir.

EDMOND DEMOLINS (1852 - 1907)* yeni bir gözlem ve anket yapmamıştır. Demolins'in mektebine yaptığı en büyük hizmet, mektebin fikirlerini geniş halk kitlelerine yaymasıdır. Yazar, Fransız ailesini «particulariste» aile şekline çevirmek ve Fransız eğitim sistemini değiştirmek amacı ile 1889'da «Écoles des Roc-

18. Sorokin P.A., a.g.e., S. 97.

19. Sorokin P.A., a.g.e., S. 96.

(*) Edmond Demolins'in eserlerinden «Comment la Route Créée le Typ Social» 1901'de eski Türkçe ile «YOLLAR» diye; «A Quoi Tient La Supériorité des Anglos - Saksons» ise «Anglo - Saksonların Esbabı Faikiyeti» ismi altında yine eski Türkçe ile dilimize çevrilmiştir.

hes» u kurmuştur. Bu okulda «particulariste» prensiplere göre program tatbik edilmiştir. (20)

Demolins, Tourville'in aile sınıflamasını olduğu gibi kabul etmekle beraber, daha ince tahlillere girişmiştir. Demolins'e göre de aile şu dört tipe ayrılır :

1. Patriarkal
2. Yarı patriarkal
3. Particulariste
4. Kararsız (instable)

Ancak, Demolins bu aile tiplerinde birtakım çeşitler tesbit etmiştir. Bunların sayısı, patriarkal ailede on, particularist ailede yedi, kararsız ailede ise ikidir.

Demolins, «science sociale» mektebinde, ilk defa toplumu sınıflara ayırmıştır. Ona göre toplumlar ikiye ayrılır :

- A) Kamucu (communautaire)
- B) Bireyci (particulariste)

Bu toplumlardan «birincisi sabit (stable), kararsız (instable), sarsılmış (ébranlée); ikincisi de taslak (ébauchée), sarsılmış (ébranlée), gelişmiş (développé) diye tekrar üçer zümreye ayrılır.» (21) Kamucu toplumlar merkezîyetçi toplumlardır. Bireyci toplumlar ise adem-i merkezîyete dayanan toplumlardır. «Birinci zümreye Asya, Doğu Avrupa, Afrika, Güney Amerika cemiyetleri; ikinci zümreye de Kuzey Avrupa cemiyetleri ile Birleşik Amerika girer. Türkiye ise sarsılmış cemaatçi zümreye girer.» (22)

«Science Sociale» mektebinde, yukarda adı geçen iki düşünürden başka, birçok anketçiler de yetişmiştir. Robert Pinot, Paul de Roussier, Paul Bureau, Josephe Durieu, Paul Roux, Philippe Champault ve Paul Descamps... gibi simalar bu mektebin dikkate değer mensuplarıdır.

Le Play mektebinde, ilk zamanlarda, «sosyoloji» terimi kesinlikle kullanılmamıştır. Gerek Le Play ve gerekse ilk takipçileri bu terimi kullanmaktan dikkatle kaçınmışlardır. Fakat daha sonra bu mektep mensuplarından Paul Descamps, «sosyoloji» terimini sakıncasız olarak kullanmıştır. (23)

20. Sorokin P.A. a.g.e., S. 99.

21. Kösemihal Prof. Nurettin Şazi, a.g.e., S. 321.

22. Descamps Paul, a.g.e., S. X.

23. Freyer Ord. Prof. Dr. Hans, a.g.e., S. 257.

Le Play ve ilk takipçilerinin «sosyoloji» terimini kullanmamışları bu terimin mücidi A. Comte ile aralarındaki terim anlaşmazlığına işaret edebilir. Diğer taraftan, Le Play mektebi mensuplarının umumiyetle gelenekçi ve muhafazakâr oluşu; Comte ve takipçilerinin ise inkârcı oluşu da böyle bir tutuma yol açabilir.

Son çağda, mektebin ıslahı için çalışan Le Play takipçileri bu mektebe oldukça felsefi ve nazari unsurlar katmışlardır. Bu şekilde olgunlaştırılan metod sadece aileyi değil, toplumun bütününe hedef almaktadır. Mektebin yeni geliştirilen monografik anket planında insanî ve toplumsal teşkilâtı meydana getiren üç unsura, «yer, emek, dünya» ya yer verilmektedir. Hayatın çeşitli bölümleri ve «onlarla ilgili vak'alar nazar-ı itibare alınmaktadır. Muasır olan hiçbir batılı sosyoloji ceryanı, umûmî içtimaî bakımından aileye Le Play mektebi kadar ehemmiyet atfetmiş değildir. Bu hususta yalnız Çin'deki Konfiçyusçu mektep onunla rekabet edebilecek durumdadır. Ancak, Çin'liler, pedersahi ailenin taraftarlığını yaptığı halde, Le Play'cılar particulariste aile tipini müdafaa ederler.» (24)

Bugün dünyanın her tarafında gelişme istidadı gösteren işletmecilik sosyolojisi ceryanını başlatanlar Le Play mektebi mensuplarıdır. Hans Freyer'e göre Le Play mektebinin bilhassa Demolins'in, sosyografi esasındaki araştırmacılığın doğup gelişmesinde mühim rol ve tesir payı inkâr edilemez. (25)

Buraya kadar çeşitli yönleri ile belirtilmeye çalışılan Le Play mektebinin sosyal ilimlere hizmeti şöyle özetlenebilir :

1. Aileyi sosyal ölçü olarak ele alan bir metot ortaya koymuştur. Bir araştırma ve inceleme planı «NOMENCLATURE» meydana getirmiştir.

2. Aile monografileri ve aile bütçeleri incelemiştir.

3. Sosyal hayatın görünüşleri ve coğrafi çevrenin sosyal kurumlar üzerindeki etkisi genellemelerle gösterilmiştir.

4. Bir sosyal tipin farklı görünüşlerinin birbirlerine tabi oldukları aydınlatılmıştır.

5. Ailenin ana tip sınıflara ayrılması

6. Birçok pratik incelemelerin yapılması

24. Freyer Ord. Prof. Dr. Hans a.g.e., S. 257.

25. Freyer Ord. Prof. Dr. Hans a.g.e., S. 260.

Türlü araçlara başvurarak, ferdi girişkenlik, adem-i merkeziyetçilik ve hürriyet fikirlerini pratik hayata sokmaya çalışan; yukardaki hizmetleri ile, sosyolojiye katkısı bakımından, diğer çağdaşı sosyoloji mekteplerinden daha çok bir pay alan Le Play mektebinin bazı ciddî eksiklikleri de vardır. Bunlar da şöyle belirtilebilir :

1. Önce, okulun sistemi ve programı, sosyal olayların ve problemlerin hepsini, bütün alanı içine alamıyor.

2. Irk ve soya çekme faktörlerine az değer verdiği halde coğrafî çevre faktörüne çok değer veriyor.

3. Okul tarafından analiz edilen birçok problemler, yani aile tipinin sosyal sistem ile ona karşılık olan toplumun tarihî alın yazıları arasındaki ilişki, yeteri kadar açıklanmamıştır. Ayrıca uygulanan program etkili değildir. (26)

Le Play tarafından kurulan, De Tourville tarafından monografi analiz cetveli hazırlanan ve Demolins tarafından da kitlelere yayılan «Science Sociale» mektebi sadece Fransa'ya münhasır olarak kalmamıştır. Bu ceryanın Fransa dışındaki tesirleri de oldukça etkili ve geniştir. İngiltere ve Almanya gibi komşu memleketlerde kolayca yayılan bu çığır, Japonya gibi uzak ülkelerde, bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinde oldukça geniş tesirlere sahiptir. (27) Türkiye'de de yeterince tanınan bu mektebin, ilk Türk temsilcisi Prens Sabahattin'dir.

Prens Sabahattin Bey :

(İstanbul 1877 - İsviçre, Neuchâtel 1948). Babası Damat Mahmut Celâlettin Paşa (1853 - 1903), gürcü Mehmet Halil Rifat Paşa'nın oğludur. Annesi, 11. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultandır. Annesi, Abdülmecid'in kızı Seniha Sultandan dolayı saray hanedanından sayılmaktadır. Bu sebeble küçük yaştan itibaren, babasının konağında özel eğitime tabi tutuldu. «Kadınhanlı Emin ve Hoca Hayret Efendiler, İsmail Safa, Sadık Beliş, Muallim Fevzi ve Hüseyin Dâniş Beyler ta'lim heyeti arasında bulunuyordu. Ayrıca Fransız'ca ve resim muallimi geliyor ve meşhur Çeze Heke de piyano dersi veriyordu.» (28)

26. Sorokin P.A., a.g.e., S. 106.

27. Freyer Ord. Prof. Dr. Hans, a.g.e., S. 106.

28. Tütengil Cavit Orhan, Prens Sabahaddin, İst. 1954, S. 19.

Arabça, Farsça ve Fransızca'yı küçük yaşta iken öğrenen PRENS (29) SABAHATTİN Bey, 14 Aralık 1889 yılında, babası ve kardeşi Lutfullah Beyle birlikte deniz yolu ile, yurt dışına kaçtı. Kendisinin nakline göre, kaçma işinde tanıdıkları birkaç denizci-
gen yararlanmışlardır. Nir-i Hakikat Gazetesinin yaptığı suçlama-
ları cevaplandırmak için Prens Sabahattin Bey şu ifadeleri kulla-
nıyor : «Biz o feci dakıkada «Nir-i Hakikat» in dediği gibi başımıza
şapkayı takarak Mısır'a kaçmadık. Canımızı dişimize takarak do-
nanmaya gittik; oradaki askeslerin bizi süngü ile delik deşik et-
meleri ihtimaline rağmen, hürriyetperver tanıdığımız birkaç zabı-
tın selâmet-i umûmiye namına vicdanlarına müracaat eyle-
dik.» (30)

Deniz yolu ile Kahire'ye varan Prens Sabahattin, babası ve kardeşi ile beraber, burada bir beyanname neşretti. Bu beyanna-
melerinde vatani, Abdülhamit idaresinden dolayı terkettiklerini
belirtiyordu. (31) Kahire'den sonra Fransa'ya geçen Prens Saba-
hattin gurubu burada uzun süre kaldılar. Bu esnada siyasî, sosyal
ve ilmî çevrelerle irtibat kurmaları da tabii bir sonuç olarak kabul
edilebilir.

29. İsmail Hami Danişmend «Osmanlı Tarihi Kronolojisi» isimli eserinin dördüncü ciltinde Prens Sabahattin'i babasını ve kardeşi Lutfullah Bey'i vatan hainliği ile suçluyor. Danişmend'e göre Damad Mahmut Celâled-
din Paşa, istediği bir maden imtiyazı verilmediği için 11. Abdülhamid'e muhalif kesilmiştir. Hiçbir şey yapamayacağını bildiği halde, oğullarını alıp karısını bırakarak kaçmıştır. Danişmend, Damad Mahmut Celâleddin Paşa'nın Türk olmadığını da şöyle açıklıyor : «Mektubunda «İslâm ve Türküm» diye öğünen Damad Paşa katiiyen Türk değildir, bir gürcüdür. Çok geçmeden kendisi Bürüksel'de öldükten sonra da Avrupa'da kalmış ve Osmanlı İmparatorluğunun inihâlîne sebep olacak feci bir «Adem-i merkezîyet» propogandasına girişerek Ermeni komitacıları vesair Türk düşmanları ile resmen el ve dil birliği etmiş olan oğlu Sabahaddin Bey'in takındığı «PRENS» ünvanı babasının Türk'lük iddiası kabilindedir. Öyle bir ünvan taşımak için şehzade olmak lazım gelir. Anası Prens olmakla beraber kendisi bir prens değil köle çocuğunun oğludur.» (a.g.e., s. 358). İsmail Hami Danişmend'in Mahmut Celâleddin Paşa'ya kızıp köle çocuğu diye hitabetmesi olumlu bir tutum gibi gözükmemektedir. Abdülhamid'i savunurken suçu Paşaya yüklemesi de objektifliği biraz gizliyor. Çünkü, kızını Mahmut Celâleddin Paşa'ya veren Sultan, bir bakıma onun kendi-
ne denkliğini kabul etmiş demektir. Bu bakımdan Danişmend farkında olmadan savunduğu şahısları suçlamaktadır. Prens Sabahattin'in hatalarının yanında dikkate değer bitakım fikirleri de küçümsenemez.
30. Prens Sabahattin, İttihat ve Terakkî Cemiyetine Açık Mektuplar. Mesle-
ğimiz Hakkın Üçüncü ve Son Bir İzah, İst. 1327, S. 41.
31. Tunaya Dr. Tarık Z., Prens Sabahattin Bey'in Anıları, İş Mec. C. 17, No. 108, 1950 S. 140.

Prens Sabahattin Bey'in Le Play Mektebinden Etkilenişi :

Daha sarayda iken Fransızca öğrenimini gerçekleştiren Sabahattin Bey, Fransa'da kısa zamanda, Le Play mektebinin önemli simalarından «Demolins» ile tanışmıştır. Kardeşi Lutfullah Bey, bu hususu şöyle ifade etmektedir : «Kardeşim 1900'de ve müteakib senelerde Le Play mektebi temsilcisi Demolins ile tanıştı. Daha önce de biraderim bu müellifin (İngilizlerin Faikiyet Esbabı) adlı eserini okumuş, onun tesiri altında kalmıştı. Daha başka sosyologlarla da görüşürdü. Roussier, P. Descamps isimlerini hatırlıyorum. Demolins ile çok dost oldular. Bu dostluk biribirinin efkâr-i içtimaiyesinin teşekkülünde çok müessir olmuştur.» (32) Denildiğine göre müellifimiz Demolins'in çalışmalarına para yardımında da bulunmuştur. (33) Bu durum, Prens Sabahattin'in yurt dışında para bakımından hiçbir sıkıntı çekmediğini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi Demolins'in «Anglo - Saksonların Üstünlüğü Nedir» (A Quoi Tient La Supériorité des Anglo - Saxons) isimli eserinin tesiri altında kalan Sabahattin Bey, Le Play mektebi mensubu yazarların dışında Haeckel, Buchner, Fouillé... gibi yazarları da okuyordu. Biyoloji ve tıp alanında da hayli bilgiye sahip olan düşünürümüz H.Poincaré'nin (34) eserlerini de büyük bir itina ile incelemekteydi. (35) Müsbet ilimlere bu derece düşkünlüğü onu, natüralist ve pozitivist akımlara yaklaştıran bir etken olabilir. Ancak düşünürümüzde, Ahmet Rıza'da olduğu gibi, A. Comte'cu anlamda bir pozitivist etki görülmemektedir.

Jön Türklerin 1902 Kongresi ve Neticesi :

Prens Sabahaddin Bey'in babası ve kardeşi ile Fransa'ya kaçmasından sonra yurt dışındaki Jön - Türkler olağanüstü bir canlılık kazandı. Damat Mahmut Paşa hastalığa yakalandığı için yurt dışındaki Osmanlıların liderliği tabiatıyla oğlu Prens Sabahattin Bey'e kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğundaki tatbik edilen rejimi yıkmak için faaliyet gösteren çeşitli hiziplerin hareketlerini birlikte yürütmek için çaba sarfetmek Prens Sabahattin'e düşüyordu. Bu amaçla Prens Sabahattin ve kardeşi Lutfullah daha Mısır'da

32. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, Prens Sabahattin Bey Hakkında, İş Mec. Cilt 17, Sayı 117, Yıl 1951, S. 111.

33. Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İst. 1978, S. 390.

34. Henri Poincaré : Fransız Matematikçisi olup 1854'de Nancy'de doğmuş 1912'de Paris'de ölmüştür.

35. Tütengil Cavid Orhan, a.g.e., S. 20.

iken «Osmanlılara Genel Çağrı» adıyla bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri ile «Osmanlılar», Türkiye meselelerini görüşmek üzere bir kongreye davet ediliyordu.

«Çağrı olumlu karşılanmış ve ilk «Osmanlı Liberalleri Kongresi», 4 - 9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplanmıştı. Toplantı, Abdülhamid'in isteği üzerine Fransız Dahiliye Nezareti tarafından yasaklandığından, M. Lefèvre - Pontalis adlı bir Fransız'ın evinde toplanma kararı alınmıştı. Daha sonraki birleşimler ise Prens Sabahattin'in evinde yapılmıştı.» (37)

Kongreye 47 Türk, Arap, Rum, Kürt, Ermeni, Arnavut Çerkez ve Yahudi delegeler katıldı. Bu kongreye ittifakla, Prens Sabahattin başkan seçildi. Genç Prens kongreyi şöyle bir konuşma ile açtı : «Şurasını kesinlikle belirtelim ki, İmparatorluğun çoğunluğunu meydana getiren Türkler, kendileri adına istedikleri hakların, müslüman olsun, olmasın diğer bütün vatandaşlara kayıtsız şartsız tanınmasını istemektedirler. Üstelik Osmanlı İmparatorluğunun doğuşundan kuruluşuna dek kaderlerine hakim olduğu halkların dillerine, geleneklerine ve dinlerine saygı göstermekte kusur ettiği görülmemiştir.

Tekrar edelim : Ülkemizde uygulanmasını istediğimiz ve bu yolda var gücümüzle çalışığımız ıslahat, belirli bir halk, din ya da grup için değildir. İstisnasız bütün Osmanlılar adına ıslahat istemekteyiz.» (38)

Bu konuşmasından da açıkça anlaşılacağı gibi Prens Sabahattin «çeşitli milletlerine büyük özerklik tanıyacak, hanedanın bağlayıcı unsur olacağı bir Osmanlı Konfederasyonu» (39) düşünüyordu. Kongreye katılan Ahmet Rıza grubu ise baştaki padişahın azledilerek yerine aynı hanedandan bir başkasının getirilmesini ve 1876 anayasasının yürürlüğe konulmasını istiyordu.

Prens Sabahattin'in düşüncelerinden Ermeni komitacıları çok yararlanmışlardır. Bugün Türk düşmanlığı, kahpece ve alçakca arkadan vuruşu ile Türk Milletinin ebedi nefretini kazanan bu hain Ermenilerle işbirliğine gidişi, Prens'in affedilmez hatalardan biri olsa gerektir. Çünkü bu hainler o zaman da Türk'e dost olmamış-

37. Ramsaur E.E., Jön - Türkler ve 1908 İhtilali, çev. Nun Ülken İst. 1972. s. 83.

38. Ramsaur E.E., a.g.e., s. 84

39. Ramsaum E.E., a.g.e., s. 90

lardır. Türk Milletinin himayesinde barınıp, bu asil milleti daima arkadan vurmuşlardır.

Prens Sabahattin Bey'in tarihi eleştirisini yetkililere bırakarak, bu kongrenin sağlamış olduğu sonuca dönersek şu somut gerçeği görürüz : 1902 Kongresi Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza (40) arasındaki fikir ayrılığını kesin olarak ortaya koymuştur.

İki Türk düşünürünün muhayyesini ayrı bir çalışmaya bırakarak bu kongrenin Prens Sabahattin üzerindeki etkisine döne-
lim : Osmanlıları birleştirme çabasının, «1902» kongresi ile bir sonuç vermemesi ve 1903 deki başarısız darbe (41) girişiminden sonra Prens Sabahattin kendini yetiştirmek için üç yıl, aşağı yukarı, hiçbir şeye karışmadı.

Osmanlı Devletinin problemlerini çözebilmek için elinden gelen çabayı harcayan düşünür, daha önce de belirttiğimiz gibi, «Frédéric Le Play'ın eserlerini okumuş, aile ve mülkiyet konusundaki doktrinlerinin etkisinde kalmıştı. Elisée Reclus'un «Nouvelle Géographie Universelle» adlı eseri, hayal gücünü daha da kamçılamış ve nihayet Edmond Demolins'in «A quoi Tient la Supériorité des Anglo - Saxon» eline geçince, dualarının kabul olduğundan, Tanrının sonunda kendine bir yol gösterici gönderdiğinden hiç şüphesi kalmamıştı.» (42) Osmanlı Devletine tatbik için çalıştığı fikirler genellikle bu kitaptan mülhemdi.

Sosyoloji sahasındaki fikirlerine geçmeden önce Prens Sabahattin'in, Jön - Türklerin 1907 Kongresi ile ilişkisini de belirtmek yararlı olacaktır. Jön - Türklerin Paris'teki son kongresi 15 Teşrini evvel 1907 de Baron Velorme isimindeki bir şahsın konağında toplanmıştır. «Kongre Ahmet Rıza Bey'in riyaseti altında bulunan «İttihat ve Terakki», Prens Sabahattin Beyin riyaseti ile yalnız «Terakki» ismi ile teşekkül eden fırka ve bir de ermenilerin «Ahrar» ismini verdikleri «Taşnaksion» fırkasından mürekkepti.

Kongre dört gün devam etti ve münavebe ile bir gün Prens Sabahattin Bey, diğer gün Ahmet Rıza Bey tarafından riyaset edildi-

40. Ahmet Rıza hakkında gerekli malûmat için bkz. Murtaza Korlaelçi, Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Ank. 1980 (Yayınlanmamış doktora tezi, A. Ü. İlahiyat Fakültesi)

41. Ramsaum E.E., a.g.e., s. 93 - 97.

42. Ramsaum E.E., a.g.e., s. 100

yordu. Kongre iki kümeye ayrılarak mübahaseye devam ediyordu. Ahmet Rıza Bey'in riyasetindeki İttihat ve Terakki kısmı merkezîyetçi idare taraftarı idi. Bizim mümessilimiz Necati Bey bu ciheti tutuyordu. Sabahattin Bey ile ermeniler, ademi merkezîyeti tercihen mübahaseyi ilzam ediyorlardı.» (43)

Görüldüğü gibi ermeniler Prens Sabahattin'in tarafından hiç ayrılmıyorlar. Anlaşıldığına göre kendi emellerine Prensi kullanacaklarına kesin bir şekilde inanmışlardı. Türk olmayan azınlıkların yurt dışındaki bu şekildeki hareketleri o zamanın bazı gençlerinin milliyetçi olmasında rol oynuyordu. Bunlardan biri Yahya Kemal idi. Kendisini milliyetçi yapan unsur sorulduğunda Yahya Kemal şöyle cevap veriyordu : «Beni asıl başka bir şey milliyetçi yaptı, anlatayım : Paris'te talebe mitinglerine gidiyordum. Balkan harbi arefesinde bizim ekalliyetler, Rumlar, Bulgarlar, büyük büyük mitingler tertip ediyorlardı. O sıralarda bizim Jön - Türkler Abdülhamid'i yıkmakla meşguldüler. Yoksa Türk Milletinden falan haberleri yoktu. Baktım bu Rumların, Bulgarların yıkmak istedikleri Abdülhamid değil, başka şey. Bunlar Türk Milletini yıkmak istiyorlar. Demek Türk Milleti diye bir şey var. Bu nasıl bir millettir ? Mazisi nedir ? diye merak etmeye başladım.» (44)

Buraya kadar verilen bilgilerle Prens Sabahattin'in bulunduğu politik ortam ve üstad edindiği şahıslar açıklanmaya çalışılmıştır. Bir bakıma Prensi hazırlayan şartlar olarak ta kabul edilebilecek bu ortam onun fikir hayatını oluşturmuştur.

Prens Sabahattin'in Fikirleri :

Sosyolojinin kurucusu A. Comte'un tesirleri Ahmet Rıza ve Ziya Gökalp'ta, A. Comte'un öğrencisi Durkheim'in metodolojik tesirleri ise çok açık bir şekilde Ziya Gökalp'ta (45) görüleceği gibi, Le Play mektebinin kesin tesirleri de Prens Sabahattin Bey'de görülür.

Sabahattin Bey'in Fransa'da bulunduğu zamanlarda biri A. Comte tarafından kurulan, diğeri de Le Play tarafından kurulmuş bulunan iki sosyoloji cereyanı devam etmekteydi. «Le Play'in hede-

43. Doktor İbrahim Temo, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve hizmet-i vataniye ve inkılabı Milliye dair hatıratım, Romanya 1939, s. 199.
44. Ayda Adile, Yahya Kemal'in Fikir ve Şiir Dünyası, Ank. 1979, s. 43.
45. Ziya Gökalp hakkında geniş bilgi için Dr. Murtaza Korlaelçi'nin a.g.e.'ne bakınız.

fi zamanındaki Fransa'yı ihtilal olayları tarafından sürüklenmekte olduğu pek karışık içtimai durumdan kurtararak, bu cemiyet içindeki hayat ve faaliyete müstekar bir mecra sağlamak olduğu gibi, Sabahattin Bey'de çökmek veya çökertilmek tehlikesine maruz kalan Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmak yollarını arıyordu.» (46)

Müellifimize göre memleketin kurtuluşu adem-i merkeziyet ve teşebbüs-ü şahsiye bağlıdır. Merkeziyet usulü devam ettiği müddetçe teşebbüs fikrinin ilerlemesi mümkün değildir. Teşebbüs olmaksızın da vilayetlerin imarı mümkün değildir. Dolayısıyla memleket maddeten ve manen sefaletten kurtarılamaz.

Prens Sabahattin Bey'in adem-i merkeziyet adı altında istediği ıslahatlar, vali ve diğer memurların salahiyetini artırmak, umumi meclisleri bir an evvel açtırmak ve bu suretle Osmanlı Milletini, verdiği verginin sarf mahallini uygun bir şekilde tayin ve teftişe alıştırmaktan ibarettir. Düşünüğe göre «adem-i merkeziyet» yetkilerin dağılması ve vazifelerin ayrılmasından başka bir şey değildir.» (47)

Yazarımız, özel teşebbüsün Allah'ın emri olduğunu kabul eder. Bunun için de şu ayeti kerimeleri ileri sürer :

«İnsan için ancak çalıştığıının karşılığı vardır.»
«...Siz nefislerinizi ıslah etmeye bakın.»

Bu ayet-i kerimelerin emri olarak kabul ettiği özel teşebbüsü ise şöyle açıklar : «Bu bir cemiyeti teşkil eden fertlerden her birinin yahut herhangi cemiyette olursa olsun yaşamak için ailesine, akrabasına, hükümete dayanacağı yerde doğrudan doğruya kendine güvenmesi, muvaffakiyeti kendi teşebbüsünde aramasıdır.» (48)

Özel teşebbüsü ilahi kaynağa dayandıran düşünür haklı olarak, servetin üç kaynağının, ziraat, sanayi ve ticaret olduğunu iddia ediyor. Ancak o zamanki devlet idaresinin serveti tahakküm ve zulümde aradığını vurguluyor. Zengin olmak için bilgi, tecrübe gayret, sebat ve tedbir gibi birçok meziyetlere sahip olmanın gerektiğini belirten yazar, «biz ekseriya bundan mahrum olduğ-

46. Hans Freyer, a.g.e., s. 262.

47. Prens Sabahattin Teşebbüs-ü şahsi ve tevzi-i mezuniyet hakkında bir izah, İst. 1324. s. 14.

48. Prens Sabahattin, a.g.e. s. 15.

muz için (çocukluğumuzdan beri aldığımız terbiye neticesi) kazanmadan yaşamak, çalışmadan zenginleşmek istiyor ve tabiatıyla hükümet memurluğuna göz dikiyoruz. Demekki daha cemiyete birinci adımı atarken başkalarının himayesine sığınıyoruz. Şahsi hayşiyetimize bu ilk vedayı yaptıktan sonra kaydırıldığımız yerde ilerleyebilmek için yine himayeye muhtacız. Böylece her yükselme kademesi bir koltuk değneği icabettiriyor. Kayrılmaktan başka hiçbir terakki vasıtası bulunmayan biri, kuvvetli şahsiyyet sahibi olabilir mi ? Elbette olamaz. Çünkü zavallı kendisinin değil hamisinin istediği şekle girmeye mecburdur. Onun nazarında ak olan, kendi nazarında kara bile olsa yine karayı ak diye kabule mahkûm ! Amirlerine karşı tapınmağı vazife edinen bu memurların, kendinden aşağıdakilerden ilk isteyecekleri iş de kendilerine tapınmak ! İşte bu suretle büyük küçük bütün devlet adamları —bazıları müstesna— koltuk değneği ile yürür ahlâk düşkünlerinden toplamıyor.» (49)

Zamanına hakim olan zihniyeti yukardaki şekilde ortaya koyan Prens Sabahattin en büyük ıslahatı Milli Eğitimde isteyerek şöyle diyor : «Eğer içtimai hüviyeti meydana getiren milli terbiye salim bir vadide yürümez, yürümesi için lazım gelen vasıtalara yapışılmazsa, siyasi ıslâhât projelerinin hepsi kâğıt üstünde çürümeze mahkûm olur. Her memleketin olduğu gibi Türkiye'nin de selâmeti millî terbiyenin ıslahına bağlıdır !.. Terbiyenin iki esas amili olan AİLE ve MEKTEP kendilerinden beklenen vazifeyi ifa edemiyor.» (50)

Görüldüđu gibi Türkiye'nin kurtuluşunu millî terbiyeye bağlayan yazara göre, tahsil ameli olmalıdır. Çünkü deney ve gözlemden meydana gelen fen ancak ameliyatla kabil olur. O zamanki Türkiye'deki öğrenim ise tamamen nazarîdir. Öğrenimin tatbikatla yürütülmesini ısrarla isteyen Prens Sabahattin ahlâkın önemini de şöyle belirtir : «Ecnebi istilâsına uğramış bir millet, ahlâkı büsbütün bozulmamışsa hukukunu yavaş yavaş istirdat edebilir (geri alabilir), fakat ahlâksızlığın damarlarına işlediği bir milleti hiçbir şey kurtaramaz !..» (51)

Belirtmeye çalıştığımız fikirleri ile sadece vatan ve millet için uğraştığını açıkça belirtme gayreti içinde olan Prens Sabahattin

49. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 16.

50. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 17.

51. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 19.

Hüseyin Cahid'in (42) tenkid yazısını, «teşebbüs-ü şahsi ve adem-i merkeziyet hakkında ikinci bir izah» isimli küçük eserine alır ve onun suçlamalarına cevap verir.

Hüseyin Cahid bu yazısında şöyle diyor : «Sabahattin Bey'in fırkası, fırka-i ahrar demek patrikhane nazarında adem-i merkeziyet demektir. Adem-i merkeziyet ise Midilli'nin Sakız'ın vs. adaların hepsinin birer birer Girit olması, hep Yunan kucağına atılması için bir hazırlık demektir.» (53)

Bu ithama karşı Prens Sabahattin şu açıklamayı yapıyor : «Halbuki lisanımıza ancak bu kelimelerle tercüme edebildiğim «Décentralisetion» u idari ve siyasi isimleri ile birini diğerinden ayıran ben değilim, huku-u idare mütehasıslarıdır. Müdafaa etmekte olduğumuz idare şeklinin ise Kanun-u Esasinin 108. maddesiyle vilayet nizamnamesinde mevcut olan usulün tatbikinden başka bir şey olmadığını, bu usulü müdafaaya başladığım zamandan beri iddia edegeldiğim gibi menfay-ı ihtiyarî (gönüllü sürgün) den döndüğümünden sonra da defalarca tefsir ve izaha çalıştım. Cahid Bey'in itiraz ettiği idare şekli «Adem-i Merkeziyet-i İdari» değil; «Adem-i Merkeziyet-i Siyasi». Fakat buna biz de, hem Cahid Bey'den pek çok evvel itiraz etmiştik.» (54)

Görüldüğü gibi Hüseyin Cahit Bey'le aralarındaki anlaşmazlığın terim anlayışı farkından kaynaklandığını belirtmeye çalışan Prens Sabahattin'in «Adem-i Merkeziyet-i İdare» fikrinden Ermeniler gizli emelleri için yararlanmaya çalışmışlardır. Prens ne kadar da saf davransa, bu gözden kaçmayan bir vakiadır.

Hiçbir zaman mebusluğa adaylığını koymadığını, Rumlara hiçbir zaman müracaatta da bulunmadığını, ne de ahrar partisine üye olduğunu belirten yazarımız «biz her şeyden evvel içtimaî bir maksat takip ediyoruz» (55) diyerek gayesini açıkça belirtiyor.

Rum ve Ermeni Patrikhanelerine yaptığı ziyaretin adab-ı muâşeret gereği olduğunu (56) söyleyen Sabahattin Bey, Patrikhane-

52. Hüseyin Cahit.

53. Prens Sabahattin, Teşebbüs-ü şahsi ve adem-i merkeziyet hakkında ikinci bir izah, İst. 1324, s. 14.

54. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 18.

55. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 21.

56. Babasının cenazesini Türkiye'ye getirirken karşılayanlar arasında Rum ve Ermeni Patrikhanelerinden de birer temsilci heyet vardı. (Prens Sabahattin, a.g.e., s. 23)

nin imtiyazlarını muhafazaya söz verenleri de şöyle belirtiyor : «Hükümet içinde hükümet demek olan ve millî haysiyete aykırı bulunan Patrikhane imtiyazlarını muhafazaya söz vermek meselesine gelince; Ahrar Partisi bu sözü kanun-u esasî ve İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile beraber veriyor.» (57)

Prens Sabahattin'e göre, o andaki şartlar dahilinde Patrikhannenin imtiyazlarını lağve teşebbüs, müslim ve gayri müslim Osmanlı unsurları arasında birçok kan dökülmesine ve neticede yabancı ülkelerin müdahalesine sebebiyet verir. Düşünürü göre bu realiteyi Hüseyin Cahit de gayet iyi bilmektedir. Görüldüğü gibi her iki yazarın da patrikhane konusunda birbirini suçlamaları, gerçeği tam aksettirmedikleri kanaatını uyandırıyor.

Ancak kendinin daima müstakil hareket edeceğini belirten Prens Sabahattin şöyle devam ediyor : «Geçen hükümete karşı ne kadar müstakil idiysek, şimdiki ve gelecek hükümete karşı da o kadar müstakiliz ve o kadar müstakil olacağız. Bütün emeller ve teşebbüslerimiz yeni neslimizi memuriyet peşinden koşturmaktan kurtaracak, mühim ilimlerin şubelerini faydalı medeni çalışmalara sevk edecek içtimai vasıtalara, gittikçe daha amelî bir surette hazırlamaya münhasır ! Bu maksadı gaye edinenlerin şahısları namına hükümetten isteyecekleri tek lütuf «gölge etme başka ihsan istemem» den başka bir şey olamaz.» (58)

Düşünürün amacı, mensubu bulunduğu sosyoloji cereyanını Türkiye'de uygulamaktır. Yukarıda olduğu gibi bunu hemen her yazısında vurgulamaktadır. Merkeziyet hakkındaki düşüncesi ise şu yöndedir : «Hâlâ görmeyecek hâlâ anlamayacak mıyız ki merkeziyet demek; hürriyeti inhisara almak, çoğunluğu azınlığa çiğnetmek, fikrî teşebbüsü kahreylemektir !.. Adem-i merkeziyetse millî teftişi yalnız millet meclisi vasıtasıyla İstanbul'da değil fakat umumî meclislerle vilayetlerin her tarafında kökleştireceği için, Osmanlıları Osmanlı Devletine kalben bağlayacak; millî ticaretimize sürekli bir genişlik vererek harice karşı birleşerek hareket lüzumunu ızhar ve bu sayede kavmiyet rekabetlerini söndürmeye en kuvvetli bir vasıta teşkil edecektir.» (59)

Buradaki fikri ile yazarımız, biraz da hayal peşindedir. Çünkü Osmanlı Devletinin içindeki azınlıkların her biri bir devlet olma

57. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 25.

58. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 33

59. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 43

emeli peşindedir. Mahallî idarelerin kurulması, azınlıkların gizli emellerini kanunlaştırmak olacaktır. O zaman da en büyük darbeyi gerçek Türk Milleti yiyecek ve vatan topraklarımız bir an önce parçalanacaktır. Sabahattin Bey'in bu fikri ancak aynı ırk ve dinde olanlar için geçerli olabilir kanaatindeyiz.

Muarızlarına gayet güzel bir teklifte bulunan yazarımız şu cümleleri kullanıyor : «Asrımızın fikrî gelişmesini takibeylemek istersek Avrupalıların şahıs tenkidi ile kaybettikleri zamanı, biz tenkid-i gayri şahsi ile kazanmalıyız !... Hakka tapan bir milletin duygularının yönü, garaza değil kardeşliğe, alemşumul bir sevgiye dayanır.» (60)

İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının suçlamalarına açık mektuplarla cevap veren Prens Sabahattin meslekleri hakkında açıklamalarda bulunuyor. Bu cemiyetin hakikati kuvvetle altetmeğe çalıştığını ima ettikten sonra şöyle diyor : «Ne büyük bir hüsnüniyete dayanırsa dayansın yalnız hükûmete karşı bağırp çağırarakla vatan kurtulamayacak, tecrübe edileni denemek olduğumuz yerde saplanıp kalmaktır. (61) Yazara göre o zamanki hürriyet isteyenler, hürriyetin nasıl kazanılacağını bilmemektedirler. İlk defa sosyal problemlerin ele alınması lazımken bu yapılmamaktadır. Bunun içinde Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilip, o zamanki devlet erkanının cezalandırılmasına rağmen, uzun zamandan beri İstanbul'da sıkıyönetim uygulanmaktadır. Bu durum o zamanki Türkiye'nin sağlam bir terakki zeminine oturmadığının açık delilidir.

O devirde sosyal yapı tamamen bozulmuştur. Aşağı yukarı herkesin görünüşünün dışında bir benliği vardır. Yapılan hareketler realiteyi aksettirmemektedir. Bu durumu dile getirmeye çalışan düşünürü göre : «Gerçekten «şariat isteriz» diyenlerin elebaşları hep paralarının sevk-i sefahetiyle İstanbul meyhanelerini mekân kabul eden bir takım alçaklardır. Bunlar rakıyı içer, rezaletin büyüğünü yapar ve sabahleyin Millet Meclisinin önüne gelerek «şariat isteriz» diye bar bar bağırırılar. Halbuki onların alınları ömürlerinde secde yüzü görmemiş, dilleri belki bir defacık olsun kelime-i tevhid ve şehadetle te'yid-i iman etmemiştir.» (62) Bu şekilde tama-

60. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 45, 46.

61. Prens Sabahattin, İttihat ve Terakki Cemiyetine Açık Mektuplar, Mesleğimiz hakkında üçüncü ve son bir izah, İst. 1327 s. 19.

62. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 31.

men değişik hüviyetlere bürünen bir toplumda, kurtuluş padişahı tahttan indirmekle değil; adem-i merkeziyetin tatbiki ve eğitimle sağlanabilir.

Avrupa'ya gönderilecek talebeler aydın bir tüketici olmak yerine, müteşebbis bir üretici olmak için gönderilmelidir. İyi bir muallim ve iyi bir memur olmak için Avrupa'ya adam gönderilmelidir. (63) Batıya gönderilen gençler için yalnız lisan, ilim ve fen öğrenimi de yeterli değildir. Bu öğrenciler, Anglo - Saksonlara refah ve yükselmeyi temin eden hayatlarını bizzat yerinde yaşamalıdır. Örnek olarak sağlam ve namuslu bir özel hayat tanzim etmelidirler.

Aile hayatının sağlam bir denge ve yüce bir ahenkle donatılabilmesi için kızların da kuvvetli bir şahsiyet sahibi olmasını zaruri gören düşünürümüz, onların da gerektiğinde hayatlarını el emekleri ile temin etmelerini şart koşuyor. «İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır» âyet-i kerimesini insanlık faziletinin ezelî ve ebedî bir düsturu olarak kabul eden Sabahattin Bey kadın, erkek herkesin çalışmasını zaruri görüyor. Ancak kadınların çalışmalarında islâmî esastan asla ayrılmamak şartını da kabul ederek şöyle diyor :

«Beşeriyet kabileleri medeniyetlerinin istikbalini mücerret çalışmalarının terakkisi nisbetinde temin edip dururken, biz kendi insanîyetimizin yarısını, ev işlerinden başka hiçbir terakki çalışması ile meşgul edemezsek umumî rekabet sahnesinde harbe daha girişmeden kesin bir mağlubiyet, fecî bir ezilmeye mahkûm olmaz mıyız ? Bu halde erkeklerimizin olduğu gibi kadınlarımızın da istihsal kuvvetlerini —İslâmiyetin hukukî ahkâmından asla ayrılmamak şartıyla— artırmağa millî haysiyetimiz namına mecburuz ! Zaten köylerimizde bizim kadınlarımız da çalışıyor.» (64)

Görüldüğü gibi müslüman kadınların çalışmasına islâmî şartlara uyduğu takdirde evet diyen Prens Sabahattin şahsî istiklali, millî iktidarı özel hayatın maddeten ve manen kazançlı bir yola girmesinde beklemektedir. Memuriyete aşırı düşkünlük aleyhinde bir ceryan doğurmaya çalışmaktadır.

Toplumun kalkınmasını, serveti, şerefi, her türlü iyiliği ve saadeti hükûmetten beklemek yanlıştır. Ona göre servetlerin en

63. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 82.

64. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 100 - 101.

faydalısı, iktidarların en lüzumluğu, şereflerin en yücesi saadetlerin en hakikisi, istiklâllerin en kuvvetlisi özel hayatta kazanılanlardır. Düşünürü göre ıslahata evvela fertten başlanmazsa devlet müesseselerinin neresi ıslaha kalkışılırsa kalkışılışın yapılan çalışma daima temelsiz olur. Böyle ıslahatlar seneler geçtikçe inkıraz tehlikesini artırır.

Cemiyetin kalkınması ferde bağıdır. Bu bakımdan : «Hangi cemiyette fert daha müteşebbis, daha müstahsil ve daha müstakil ise o cemiyet o nisbette hür ve medenî, kuvvetli ve kalkınmış olur.» (65) Diğer yönden cemiyetin gelişmesini, bitkilerin gelişmesine de benzeten yazara göre, nasıl çevresine iyi bir uyum yapan bitki iyi gelişirse, çevresine iyi bir uyum yapan cemiyet de iyi gelişir, çabuk büyüyüp çevresini istila edebilir.

Çevre uyumu fikri ile coğrafi ekolün etkisini de taşıyan Prens Sabahattin, adem-i merkeziyeti yetki ve vazifelerin dağılması olarak kabul ediyor. Millî itibarı ancak adem-i merkeziyetçilikteki muvaffakiyet derecesine bağıyor. Millî itibarımızın yükselmemesi halinde gördüğü tehlikeyi de «eski düşmanlarımız yerimize konmak için ölümümüzü beklemekle yetinirken, yeni dostlarımız, derimizi sağlığımızda yüzmek istiyor, Türkiye'nin, Afrika'nın vahşet-i âbadlarında bile adım-ilsal bir hiç istanı idrak olduğunu ilan ediyor» diyerek belirtiyor.

Milletlerin kurtuluşunun, medeniyetlerin kuruluşunun siyasi vasıtalarla olamayacağını söyleyen yazar bu hususta şu düşünceleri sunuyor : «Zannediyoruz ki milletler siyasi vasıtalarla kurtulur, medeniyetler siyasi vasıtalarla kurulur. Bu takdirde Millet Meclisini, milletin yegane ümidi telakki eylemek zaruridir. Halbuki olanca ümidini birkaç yüz kişiye, o birkaç yüz kişinin de birkaç başına bağılayan memleket elbette ümidinde aldanır. Zira Millet Meclisinin vazifesi kanun yapmaktan ve yapılan kanunların tatbiki ile mükellef olan hükümetin icraatını teftişten ibaret ! Bu, lazım hat-ta çok gerekli ise de, âdetler ve tabiatların, yani hususi hayatın gelişmesinden doğmayan kanunların ölü doğmuş çocuklardan ne farkı olabilir.» (66)

Prens Sabahattin taraftarı olduğu sosyoloji cereyanının Türkiye'ye tatbiki için dayısı Halife II. Abdülhamid'e 27 Teşrin-i Evvel

65. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 104

66. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 126.

1328 de (27 Ekim 1910) açık bir arıza sunar. Bu arızada önce tah-tının tehlikede olduğunu, vuku bulan harplerde ordunun başında savaşa iştirak etmesinin, harbi kazanmaya vesile olabileceğini dile getirdikten sonra şöyle hitab ediyor : «Şevketpenahımız ! Ne kadar feci olursa olsun itiraf edelim ki en büyük düşmanımız ne İtalya, ne Balkan, ne de Avrupa; fakat biz doğrudan doğruya kendimiziz. Çünkü kötülüklerin asıl merkezi özel hayatımızda : Terakki ruhu-na kaynak olan şahsiyeti kül kömür eden bir tembellik; umumi hayatımızda ise : Vatanın tümü ile beraber merkezin de mezarını kazan bir merkezîyet !... Demek ki Türkiye vurulmuyor sadece in-tihar ediyor.» (67)

Görüldüğü gibi Türkiye'nin kurtuluşunu temsilcisi olduğu sosyoloji ceryanının tatbiki ile doğru orantılı gören yazarımız id-diasında çok ısrarlı gözükmektedir. Ona göre Le Play sosyoloji cer-yanının tatbikine gidilseydi; özel hayat, teşebbüs, üretim ve ferdi hürriyet meydana getirecek; idarî hayat, yerel (mahallî) bir adem-i merkezîyetle merkezî ve mahallî ihtiyaçlara tamamen uyacak; as-kerî hayat, harbin yarınki ihtiyaçlarını bile düşünecek, taarruz kudretini her noktadan artıracak; dış siyaset ise her şeyden evvel komşuluk menfaatlarıyla ahenkli bir istikamet takibedecekti... Dolayısıyla dört bir yandan Osmanlı devletinin mahvına yürüyen-ler, o zaman hürmetle yaklaşımağa mecbur olacaklar, Osmanlı Devletinin aleyhinde meydana gelen ittifak ise devletin lehinde ve padişahın başkanlığı altında vuku bulacaktı. Batı dünyasının iki büyük siyasi gücüne yakın üçüncü bir siyasi güç, en kıymetli bir sulh ve terakki gücü meydana gelecekti. (68)

Anack Le Play sosyolojisi Türkiye'ye tatbik edilmediği için Os-manlı Devleti varlığına veda etmek üzeredir. Eğer yazarın savun-duğu ebedî hakikatler olan içtimai kanunlar kabul edilip tatbike konulursa devlet tekrar eski haline gelebilecektir. (69)

Görüldüğü gibi yazarımız, meslek-i içtimai diye isimlendirdiği Le Play'ın kurmuş olduğu «science sociale» i Türkiye'ye tatbik için devrin Padişahına bile başvurmuştur. Bu husustaki görüşlerini, 1334/1916 da yayınladığı «Türkiye Nasıl Kurtarılabilir ? Meslek-i İçtimai ve Programı» isimli eserinde detaylı bir şekilde açıklamak-tadır.

67. Prens Sabahattin, Huzur-i Mualla-i Padişahiye Takdim Edilen Açık bir Arıza, 1328, s. 5.

68. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 6-7.

69. Prens Sabahattin a.g.e., s. 8.

Prens Sabahattin Bey'e göre Osmanlı Devleti içtimai bakımdan hastadır. Bu içtimai hastalığın ilmi bir teşhisi yapılmadıkça ıslahat hakkında ileri sürülecek fikirlerin tamamı hasta, aldatılmış ve helak edici görüşleri çoğaltacak; bunları takibeden devlet adamları veya siyasi partiler, ne kadar iyi niyetli de olsalar, memleketin yok olmasını hızlandırmaktan başka bir şey yapamayacaklar. (70)

İçtimai hastalıkları tedavi ilmini kuranlar Le Play, Henri de Tourville ve Edmond Demolins'dir. Bu ilim Henri de Tourville'in, bütün beşeriyeti toplayarak tahlil edebilmek için vücuda getirdiği monografilerle tam olarak teşekkül etti. Bu ilim müşahade usulünü kullanır. Prens Sabahattin'e göre «Edmond Demolins'nin o müstesna ilmi dehasıyla çıkardığı bir tasnifi bu muazzam ve git gide mükemmeleşen bir terki-i içtimai sayesinde beşeriyet, özel hayatta ve umumisinde, kendisine yegane rehberlik edebilecek ve bu suretle diğer ilimlerin bütününe etrafında toplayacak merkezî bir ilme, en lüzumlu ve en kıymetli istinadgaha sahip oluyor.» (71)

Hocasının dehasına hayranlığını belirten düşünürümüz «alemdede hangi meseleyi biraz kurcalarsak hiçbir şeyin tesadüfe tabi olmadığını, her hadisenin kendinden önceki başka bir hadiseden, yani her neticenin bir sebepten doğduğunu görüyoruz» (72) diyerek determinizme kaydığını gösteriyor. Bu determinist görüşle hareket ettiği için cemiyet hayatındaki olayları kuvvetli bir projeksiyona benzeyen «cemiyet ilmi» ile inceleyerek hareket etmeyi esas kabul ediyor. Ona göre : «Korkulu ve tehlikeli uçurumlarla dehşetlenen bir gece yolculuğunu kuvvetli bir projektörle nasıl emniyet altına almak mümkünse, cemiyet ilmi sayesinde cemiyet hayatının en muğlak ve muzlim meselelerini aydınlatıp, açıklayarak istikbal yolculuğunu öylece emniyet altına almak mümkün !... Temenni edelim ki vatanımız siyasi istiklâlini gaip etmeden evvel bu kesin aydınlanmadan tamamen müstefid olabilsin.» (73)

Cemiyetin içtimai teşekkülü tanınmadan umumî olaylar ıslah edilemez. İçtimai teşekkülü bilmeden, diğer teşkilâtlarla arasındaki farkları tayin etmeden ıslahat programları çizmeğe çalışmak dümensiz bir gemi ile seyahata çıkmak gibidir.

70. Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtarılabilir ? Meslek-i İçtimai ve Programı, İst. 1334, s. 15.

71. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 22.

72. Prens Sabahattin a.g.e., s. 24.

73. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 25.

Yaptığı sosyolojik inceleme ve gözlemlerden sonra Türkiye'nin kalkınmamasındaki sebebi dinde değil, cemiyet yapısında buluyor. Bu hususta : «Şu halde İslâm Dinini terakkiye mani zannedenler bu zanlarında tamamen aldanmış oluyorlar ! Terakkiye mani olan dinimiz değil içtimai teşekkülümüzdür» (74) diyor. Din hiç bir zaman terakkiye engel olmamıştır. Ancak bu doğrultuda düşünürken dindar geçinenlerin yaptığı hareketle dini emirleri birbirine karıştırmamak lazımdır. Burada görüldüğü gibi dine karşı saygısını hiç te ihmal etmeyen düşünür, haklı olarak taklide de karşıdır. Ona göre bir milleti taklide kalkışmak temenni edilecek bir durum değildir. Garphlaşmak ismi altında, takibedilmek istenen istikamet Türk Milletini musibetlerin yırtıcı pençesine düşüren istikametten başka bir şey değildir. (75) Bu hususta yapılacak iş garbın hakiki üstünlüğünü temin eden ve bütün fikrî, siyasi ve iktisadi tezahüratı altında gizli kalan, ferdi teşekkül mekanizmasına nüfuz etmektir. Düşünürümüze göre içtimai çevreyi de o istikamette tadil ve ıslaha çalışmak gerektir. (76)

Üstadı Demolins'in Fransa'da kurmuş olduğu «l'Ecol des Roches» un benzeri okulları Türkiye için de zururî gören düşünüre göre «öğrenim zamanının ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir. Bunun için de şahsiyetin gelişmesini temin edecek bir faal terbiyenin yardımcı olmalıdır. Çünkü Türkiye'nin gelecek toplumu, memuriyet namzedi olan münevverlerin çoğalmasına değil, üretim çalışmaları girişimleri ile toplumu terakkiye sevkedip içtimai muhiti değişikliğe uğratacak amillerin yetişmesine bağlıdır.

Hemen her yazısında özel teşebbüsün ehemmyetini ortaya atan düşünür kalkınmayı da devlet sisteminde değil, özel teşebbüsde buluyor. Ona göre «umumi hayattaki terakki ne meşrutiyetten, ne parlamenterizmden ve ne de Cumhuriyetten doğuyor, belki özel hayata kudret ve intizam bahşeden şahsi teşebbüsten doğuyor.» (77)

Yazara göre merkeziyet ve adem-i merkeziyet isimleri altında sırf kendi kendine mevcut idare tarzı yoktur. Özel hayatın istiklâl ve sükûnetinden (sağlamlığından) mahrumiyeti merkeziyeti; istiklâl ve sükûneti ise adem-i merkeziyeti doğurmaktadır.

74. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 36.

75. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 45.

76. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 56.

77. Prens Sabahattin a.g.e., s. 72.

Adem-i merkeziyet işlerin özelliklerine göre bütün kuvvetlerin ayrılması, yani her muayyen mesuliyete bir yetkinin tekabülü, merkeziyet ise işlerin karıştırılması, mesuliyetlerin muayyen bir yetkiye (selahiyete) tekabül etmemesidir. Bunun için de merkeziyetin hakim olduğu idarelerde hükümdarın saltanatı ile milletin hakimiyeti bir yoldan yürüyerek aynı neticeye varıyor, o da istibdat ve düşüştür. İngiltere'de ki krallığın Fransa'daki Cumhuriyetten kıyas kabul etmez derecede sağlam olması da merkezî kuvvetlerin sınırlı mesuliyetler üzerine olmasından ileri geliyor. (70) Bu nedenle Türkiye için yapılması gereken tek şey adem-i merkeziyete geçmektir. Çünkü merkeziyet, müteselsilen biri diğerine tabi, yetkisiz, tembel, mesuliyetsiz ve neticede ihtilal doğuran bir idare sistemidir. Adem-i merkeziyetse, ahenkli bir şekilde icraat yapacak müteşebbis, yetkili, mesul, intizam ve inzibatı yaşatan heyetlerden meydana gelmektedir. (79)

Yazara göre «idare teşkilâtı, merkezden verilecek emri memleketin her yönüne dağıtma nokta-i nazarına göre değil; belki her muayyen işe mukabil salahiyetli ve binaenaleyh mesul bir idare heyeti vücuda getirmek esasına nazaran tanzim olunmalı.

Mahalli hükümet erkanının teşkilinde : Mahallî refah ve umran mevzuu ile bizzarure alâkadar olamayan (göçebe memur) örneğinden, mahalli refah ve umran mevzuu ile tabii bir surette alâkadar olacak sabit milli kuvvete doğru bir tekâmül yolunu takip icabeder.» (80)

Mahalli hükümetler teşkilâtının, bölgenin ve işlerin ihtiyacına uygun düşecek şekilde, düzenlenebilmesi için o andaki vilayetleri tabii ve toplumsal şartları bakımından, birkaç vilayeti içine alan bölgelere ayırmalı, her bölgenin içinde bir düzenleme heyeti kurulmalıdır. Her mahalli hükümet, verilen yetki oranına göre bölgesel bir bütçeye de sahip olmalıdır.

Düşünüre göre, Hindistan ve Mısır gibi yerlerin idarelerinde «bilfiil liyakat göstermiş olan İngiliz ricalinden devlet hizmetine alınacak bazı zevatı bu heyetlerin başında bulundurarak kabiliyet-i tanzimlerinden istifade olunmalıdır.» (81)

78. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 76.

79. Prens Sabahattin a.g.e., s. 85.

80. Prens Sabahattin a.g.e., s. 86.

81. Prens Sabahattin, a.g.e., s. 97.

Görüldüğü gibi Prens Sabahattin düşündüğü adem-i merkeziyetin tatbikçilerini, İngiltere'den getirmek istemektedir. Çünkü savunduğu idare şeklinin en iyi uygulandığı yer orasıdır. Ancak Osmanlı Devletinin bir an önce çökmesini isteyen yabancılara ıslahat yaptırmak, memleketi ecelinden önce öldürmek demektir. Düşünürün İngilizlere bu kadar güvenmesi saf niyeti ile yorumlanabilir. Diğer taraftan Prens Sabahattin'in tarihi hakikatları hiç hesaba katmadığı da düşünülebilir. Çünkü, tarih boyunca Türk'e, Türk'ten başka gerçek dost ve yardımcı bulunmamıştır. Bulunacak gibi de gözüküyor.

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız çeşitli fikirleri ortaya atan düşünürün Türkiye'de etkileri olmuştur. Kısaca bu durumu da belirtmenin yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

Prens Sabahattin'in İlk Takipçileri :

Prens Sabahattin Bey'in takipçilerinin başında Mehmet Ali Şevki Be y gelir. M. Ali Şevki Bey, Prens Sabahattin dolayısıyla Le Play mektebinin fikirlerini yaymak için 1918'de «Meslek-i İçtimaî» adıyla bir dergi çıkarır. Aynı doğrultuda «Memleketi Tanıma Yolu» isimli broşürü yayımlar. Edebiyat Fakültesinin Sosyoloji kürsüsünde verdiği derslerinde de aynı fikirleri savunur. Hatta «Kurna Köyü» monografisi diye bir monografi de yayınlamıştır. (82)

Bundan başka Prens Sabahattin'in Türkiye'ye tatbiki için uğraştığı . «Teşebbüs-ü şahsî ve Adem-i Merkeziyet» taraftarları «Nesl-i Cedid Kabulü» (83) adı altında toplanmışlarsa da Le Play'in metodlarının ülkemizde tatbikini sağlayamamışlardır. Dolayısıyla adı geçen mektebin fikirleri Türkiye'de kullanılmaktan ziyade takdir edilmiştir. Bunun aksine Türkiye'de Ziya Gökalp'in temsilcisi olduğu Durkheim sosyolojisi kullanılmıştır. Bununla beraber günümüzün ekonomik şartları düşünüldüğünde, Prens Sabahattin takdire daha çok mazhar olabilir. Çünkü Onun savunmuş olduğu fikirlerin kısmen memleket gerçeklerine daha uygun olduğu düşünülebilir. Bugünkü yönetimimizin özel teşebbüse önem vermesi, Millî Eğitimimizin, teknik sahaya gerekli yatırımı yapması, Prens Sabahattin'i haklı çıkarmaktadır. Ziraî kalkınmada devletin çiftçiye yardım elini son derece uzatmak istemesi de düşünürün lehinde bir delil olabilir.

82. Descampe Paul, a.g.e., s. XIX.

83. Tütengil Cavit Orhan, a.g.e., s. 42.

Netice itibarı ile günümüzün aydınına düşen görevlerden biri de, geçmişimizin fikir hayatını çok iyi irdeleyerek geleceğin adımlarını sağlam temeller üzerine atmasıdır. Gerek Batıdaki ve gerekse Doğu'daki fikrî ve ilmî tüm gelişmeleri takip edip, onlardan memleket gerçeklerimize, millî benliğimize uygun olanlarının ülkemize kazandırılmasıdır. Bu aziz vatanımızı bize bırakan tüm büyüklerimize yapılabilecek en büyük saygı ve şükranın gösterilmesidir.